

JELENTÉS MONGÓLIAI TANULMÁNYUTUNKRÓL

Előadás a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály 1957. IX. 16-i felolvasó ülésén

1. A Mongol Tudományos és Felsőoktatási Bizottság meghívására folyó évi április 27-től július 26-ig tanulmányúton voltunk a Mongol Népköztársaságban. Róna Tas András ezt követően még egy hetet Pekingben, majd három napot újból Ulánbátorban, végül pedig négy napot Moszkvában töltött.

Kiutazásunkhoz a Magyar Tudományos Akadémia I. osztálya, illetőleg a Művelődésügyi Minisztérium nyújtott támogatást. A gyűjtéshez szükséges technikai felszerelés nagy részét az MTA I. osztálya, az akadémiai könyvtár, az Országos Néprajzi Múzeum, a Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Rádió bocsátották rendelkezésünkre, s anyagi segítséget nyújtott az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Dékánja és a Magyar Nyelvtudományi Társaság is.

2. Tanulmányutunk első két hetét Ulánbátorban töltöttük. Ez idő alatt megtekintettük a főváros kulturális intézményeit és műemlékeit, megismerkedtünk a mongol tudósokkal és a mongol kulturális élet több irányítójával, továbbá előkészítettük, sőt részben meg is kezdtük egyéni tudományos gyűjtőmunkánkat. Ulánbátori tartózkodásunk közben, május 10-én, egynapos kirándulást tettünk a fővárostól mintegy 50 km-re délkeletre fekvő Nalajha szénbányáiba, és ezek közelében megtekintettük a türk rovásírásos feliratok egyik legjelentősebbjét, Toñuquq síremlékét.

Május 14-én Vandujnak, a Mongol Tudományos és Felsőoktatási Bizottság Nyelv- és Irodalomtudományi Kabinete munkatársának kíséretében a bizottság egyik teherautóján nyugat-mongóliai körútra indultunk. Utunk első állomása a hudzsirti gyógyfürdő volt, majd a már romos Erdeni Dzü kolostorhoz utaztunk, ahol átvizsgáltuk a kolostor értékes könyv- és kéziratanyagát, valamint falfestményeit, s megtekintettük Karakorumnak, a mongol birodalom XIV. sz.-i fővárosának a kolostor közelében fekvő romjait is. Innét Cecerlegbe, Közép-Hangaj ajmak központjába mentünk, majd a 2700 m-es Egijn davá hágón átkelve a félsivatagi jellegű Góbi-Altaj ajmakba értünk. Ennek központjában, Jöszön Bulagban három napot töltöttünk részben a helyi múzeum anyagának vizsgálatával, részben recens anyag gyűjtésével. Gyér növényzetű kavicsos völgyben, növényzet nélküli tarka sziklás hegyek és mögöttük távolról látszó havasok között vitt utunk Kobdóba (Hovd, illetőleg más néven Dzsargalant), az azonos nevű ajmak központjába. A városban és környékén gyűjtést végeztünk a különféle mongol és török nemzetiségű lakosság körében, és átvizsgáltuk a múzeum érdekes tárgyi és könyvanyagát.

Kobdóból a kazah lakosságú magas hegységi Baján Ölgij ajmakba utaztunk. Ennek központjában, Ölgijben, két napot tartózkodtunk, és némi kazah és tuva anyagot gyűjtöttünk. Ölgijből Cagán núr kereskedelmi bázison keresztül Uvsz ajmak központjába, Ulángomba mentünk, ahol megtekintettük az ajmak múzeumát, amely a látott vidéki múzeumok közül kiemelkedik rendezettségével és vezetőjének hozzáértésével. Majdnem egy hetes ott-tartózkodásunk értékes gyűjtést tett lehetővé. Ulángomból Dzavhan ajmak központjába, Dzsavhlantba vettük utunkat; ezúttal azonban sikerült eltévednünk és hét alkalommal a mocsaras talajon meg is feneklettünk, úgyhogy egy napos késéssel értünk csak célba. A városban töltött három nap alatt megtekintettük a múzeumot, a régi mandzsu erődöt és az egykori kínai városrészt, továbbá némi recens anyagot is gyűjtöttünk.

Dzsavhlantól Hóvszgül ajmak központjába, Mörönbe, majd egy napig ott-tartózkodás után a Hóvszgül (Koszogol) tó legdélibb végénél fekvő Hatgalba utaztunk. Eredeti terv szerint innét gőzhajóval a tó északi végéig szándékoztunk utazni, hogy felkeressük az onnét egy napig lovaglásnyira lakó cántangut urjanhajokat (rénszarvastenyésztő tuvaiakat). Erről a tervünkről azonban le kellett mondanunk, mert a tavat még ekkor, június 19-én is 25 cm-es jég borította. Így hát három és fél napig Hatgalban végeztünk gyűjtést. Utána ismét Mörönben töltöttünk egy napot, ahonnan a Tarialan szumi állami gazdaságba mentünk, majd pedig Üntej üdülőhelyen tartózkodtunk két napig. A harmadik napon Bulgan ajmak azonos nevű központját érintve megkerestük a Biesigt Surgulagt nevű feliratos sziklát. Az állítólag XVI. századból származó, mongol, tibeti és kínai nyelvű, csak tussal a sziklára festett feliratok sajnos már csak helyel-közzel olvashatók, nehezen hozzáférhető fekvésük, és rossz megvilágításuk miatt pedig a róluk készített fényképek sem nyújtanak összefüggő szövegeket. A feliratoktól egy nap alatt, június 29-én, érkezünk vissza a fővárosba, és fejeztük be közel 6000 km-es nyugati utunkat.

Megérkezésünk utáni ötödik napon megkezdődött a Mongol Tudományos és Felsőoktatási Bizottságnak hivatalos szovjet és kínai (belső-mongóliai) delegáció közreműködésével rendezett mongol helyesírási konferenciája, amelyen a bizottság meghívására mi is részt vettünk, de nem szólaltunk fel. Az tartó üléseken heves viták folytak a modern mongol (halha) helyesírás fontos problémáiról, úm. az ábécé-ről, a redukált magánhangzók kiírásáról, az idegen szavak írásmódjáról, a nagybetűk használatáról és az interpunkcióról stb.

A nádám négy napján (július 11–14) részben a hivatalos állami rendezvényeken vettünk részt (ünnepi díszelőadás, ünnepi díszszemle és felvonulás, mongol gazdasági kiállítás megnyitása, elnöki tanács fogadása), részben pedig a népi versenyjátékokat és az azokra való felkészülést tanulmányoztuk.

A nádám befejezése utáni tíz napon az ulánbátori könyvtárak anyagát néztük át, mikrofilmeket és magnetofonfelvételeket készítettünk, valamint a múzeumok minket érdeklő anyagát tanulmányoztuk. Közben július 18-án, U. Kóhalmi Katalin, Vanduj tudományos munkatárs kíséretében, egy terepjáró személyautón Öndör Hanon keresztül a Hentej ajmak északi részén élő hamniganok nyelvi és néprajzi vizsgálatára indult. A sorozatos autódéfektek miatt csak 20-án délben sikerült Dadal szumba megérkeznie és így csak másfél napos tájékoztató gyűjtésre jutott ideje. Dadal szumból huszonnégy óras autótút után 23-án reggel érkezett vissza a fővárosba.

Július 25-én este közvetlen, baráti hangulatú vacsorán vettünk búcsút mongol vendéglátóinktól, barátainktól és ismerőseinktől, s másnap délelőtt repülőgépen elindultunk Peking, illetőleg Budapest felé. Róna Tas Pekingből visszatérve három napig még további múzeumi kutatásokat folytatott Ulánbátorban.

3. Tanulmányutunk egyik célkitűzése az volt, hogy megismerkedjünk a Mongóliában folyó nyelvészeti és néprajzi munkával, személyes kapcsolatot építsünk ki a mongol tudósokkal és a kulturális élet vezető személyiségeivel, továbbá, hogy megismerkedjünk a mongóliai tudományos gyűjtemények anyagával.

A Mongol Tudományos és Felsőoktatási Bizottságban megérkezésünkkor Dzsagvaral, a bizottság akkori elnöke, aki időközben a mongol minisztertanács elnökének helyettese és mezőgazdaságügyi miniszter lett, búcsúzásunkkor pedig Cevegmid, a bizottság új elnöke fogadott minket. Gyakran találkoztunk Rincsen professzorral, a nyelvtudományok doktorával, akit már Budapestről jól ismertünk, és akinek segítségét és hasznos tanácsait mongóliai tartózkodásunk egész ideje alatt élveztük. Többször folytattunk eszmeeserét Damdinszüren kandidátussal, az egyetem mongol irodalomtörténész professzorával is.

Meglátogattuk a tudományos bizottság Nyelv- és Irodalomtudományi Kabinetjét is, és baráti kapcsolatokat építettünk ki a kabinet titkárával, Luvszandendev-vel, valamint a kabinet munkatársaival, többek között Misig, Sindzse és Horló elvtársakkal.

Több alkalommal tárgyaltunk Bolddal, a Külföldi Kulturális Kapcsolatok Irodájának vezetőjével vidéki utunkról és az általunk rendezett magyar kiállítás előkészítéséről, s e megbeszéléseinken a mongol—magyar kulturális kapcsolatok néhány kérdése is szóba került.

Meglátogattuk az Állami Csoj balszan Egyetemet, ahol Cevegmid rektor, a Tudományos és Felsőoktatási Bizottság későbbi elnöke, fogadott minket és ismertetett meg az egyetem szervezetével. Az egyetem professzorai közül a már említett Damdinszüren professzoron kívül Luvszanvandannal, a mongol nyelvészetnek, és Dorddzsalsal, a tibeti nyelvnek tanárával volt alkalmunk megismerkedni. Megismerkedtünk a Tanárképző Intézet mongol nyelvi tanszékének munkájával is.

Két alkalommal fogadott minket a mongol buddhista egyház feje, Erdenepele, a Gandan kolostor főlámája, akinek helyettese, Gombodo, számos alkalommal volt segítségünkre a kolostorban folytatott könyvtári és vallástörténeti kutatásainkban.

Gyakori látogatói voltunk az Állami Könyvtár régi mongol és tibeti gyűjteményének, amelynek vezetői mindig készségesen segítettek munkánkat. Megvizsgáltuk az egyetem könyvtárának régi keleti könyvanyagát is. A vidéki városok közül Cecerleg, Kobdó és Dzsavhlant modern mongol anyagot tartalmazó könyvtáraiban tettünk rövid látogatást.

Ulánbátorban átvizsgáltuk a Központi Múzeum, a Vallástörténeti Múzeum és a Bogdo Gegen palota minket érdeklő anyagát, és megtekintettük a Szuhebátar—Csoj balszan Múzeum állandó kiállítását. Igen értékes néprajzi, régészeti és régi könyvanyagot találtunk az ajmak-szék helyeken felállított „kabineteknek” nevezett tájmúzeumokban (Cecerleg, Jöszön Bulak, Kobdó, Ulángom, Dzsavhlant, Mörön), valamint az ulánbátori és a kobdói színház jelmeztárában. Mind a fővárosi, mind a vidéki múzeumoktól

és színházaktól engedélyt kaptunk bizonyos anyagok közlésére. Vidéki tartózkodásunk folyamán több lelkes fiatal tanítóval is megismerkedtünk, akikkel a helyi nyelvjárási és néprajzi gyűjtés kérdéseiről beszélgettünk.

Ulánbátorban személyesen megismertünk több éppen ott-tartózkodó külföldi tudóst is. Megismerkedtünk a helyesírási konferencián résztvevő szovjet és kínai delegátusokkal, többek közt G. D. Szanzsejev professzorral a filológiai tudományok doktorával, a szovjet delegáció vezetőjével és a kínai delegációt vezető Erdene Togtóval, a Belső-Mongóliai Tudományos Intézet igazgatójával, továbbá C. B. Cidendambajevvel, a Burját—Mongol Kulturális Tudományos Intézet igazgatójával, Csingeltejvel, a pekingi Központi Nemzetiségi Főiskola tanárával és G. I. Mihajlov kandidátussal, a Szovjet Tudományos Akadémia Orientalisztikai Intézetének munkatársával. A kínai (belső-mongóliai) nyelvészek élénken érdeklődtek a magyar mongolisztika helyzete és eredményei iránt, és kifejezést adtak annak a kívánságuknak, hogy minél szorosabb kapcsolatokat építsenek ki a magyar orientalisztikával. Személyes ismeretséget kötöttünk Pentti Aaltoval, a helsinki egyetem tanárával, Johannes Schuberttel, a lipesei és berlini egyetem docensével, valamint Lokesh Chandrával, az Indiai Kultúra Nemzetközi Akadémiájának titkárával, akik éppúgy, mint mi, tanulmányúton voltak Mongóliában.

4. A tudományos kapcsolatok ápolásán kívül a mongol—magyar kulturális kapcsolatok más területein, valamint külkereskedelmi téren is háramlottak ránk feladatok.

A magyar Kulturális Kapcsolatok Intézete nagyobb könyv-, reprodukció- és zeneműanyagot, az Országos Néprajzi Múzeum pedig néprajzi tárgyakat és fényképeket küldött általunk a Mongol Tudományos és Felsőoktatási Bizottságnak, illetőleg a bizottság alá tartozó Állami Könyvtárnak és Központi Múzeumnak. Ezen ajándékok anyagából magyar kiállítást rendeztünk, amely országunk földrajzát, földművelésünket és állattartásunkat, népviseletünket és népművészetünket, a XIX. sz. magyar festészetét, valamint újabb könyv- és zeneműkiadásunk néhány termékét mutatta be. A kiállítást a nádam előestéjén, július 10-én nyitottuk meg, és 22-ig tartottuk nyitva, amikor is anyagát ünnepélyesen átadtuk a Központi Múzeum igazgatójának. A Magyar Tudományos Akadémiától egy mikrofilmezésre is alkalmas fényképezőgépet, a Magyar Nyelvtudományi Társaságtól pedig több kiadványt vittünk ajándékba a Mongol Tudományos és Felsőoktatási Bizottságnak. Ezeket az ajándékokat bemutatkozó, illetőleg búcsúlátogatásunk alkalmával nyújtottuk át.

Nyugati útunkon tizenegy helyen mongol nyelvű előadást tartottunk Magyarországról, a Mongol Népi Forradalmi Párt központi lapjában, az Ünenben pedig cikket írtunk a mongol—magyar kapcsolatok történetéről és a magyarországi mongolisztikáról.

Több magyar, exportra gyártó vállalattól, ún. a Fortétól, a Magyar Optikai Művektől, az Oriontól és az Ozalidtól különféle gyártmányokat vittünk magunkkal, hogy használhatóságukat az ottani körülmények és időjárási viszonyok között próbáljuk ki. Ezeknek a gyártmányoknak egy részét — amelyek technikai felszerelésünket egészítették ki — magunk próbáltuk ki, más részét pedig a megfelelő mongol szakintézményeknek használatra adtuk át.

5. Nyelvi és néprajzi gyűjtéseinket, valamint múzeumi kutatásainkat — noha a területeket egymás között elosztottuk — bizonyos fokig közösen végeztük, ami főleg abban állt, hogy a gyűjtő tette fel a kérdéseket és jegyezte a válaszokat, társa pedig rajzokat és fényképfelvételeket készített, más ese-

tekben viszont ketten is jegyezték. Ez a kölcsönös segítség lehetővé tette a gyűjtés ütemének meggyorsítását és egyben a feljegyzések ellenőrzését is.

Kara György ojrát (főleg dörböt és dzahcsin, részben pedig torgút, mongol-urjanhaj, mingat, hoton) és nyugati halha szókészleti és szöveggyűjtéseket végzett. Ezenkívül magnetofonon népdal-felvételeket készített az ulánbátori rádió népdalanyagából.

U. Kóhalmi Katalin rajzokat és fényképfelvételeket készített, megfigyeléseket tett, és nyelvi anyagot gyűjtött a századeleji és a mai központi és nyugati halha, dzahcsin, mongol-urjanhaj, dörböt, bajt, hövsz göli burját és hamnigan ruházatról, viselésének módjáról, hajviseletről és ékszerekről, továbbá rajzokat készített az ulánbátori Központi Múzeumban kiállított régi mongol hadiöltözetekekről. Tanulmányozta a lószerszámok fajtáit és részeit, ezeknek készítését és használatát, valamint a ló tartást és a lovas magatartását, a nem lóval történő teherszállítás szerszámaikat, ezekről rajzokat és fényképfelvételeket készített, továbbá feljegyezte a vonatkozó központi és nyugati halha, hotogojt, dzahcsin, ölt, mongol-urjanhaj, mingat, dörböt, hoton, bajt, darhat, hövsz göli burját és hamnigan, továbbá kazah, kobdói özbeg (csantú) és tuvai (ujgur-urjanhaj) terminológiát; ezt a gyűjtését a múzeumok múlt századvégi és századeleji lószerszámaikról, valamint az archeológiai leletekekről készített rajzok és fényképfelvételek, továbbá egy XIX. századi, ló tartásról szóló kézirat egészítik ki. A nem tűzfegyver jellegű fegyverekre vonatkozólag már csak a versenyíjjászatra vonatkozóan lehetett recens anyagot gyűjteni, viszont néhány érdekes régi, hűbérúri fegyvertárakból és archeológiai leletanyagból származó fegyvert sikerült lerajzolnia és lefényképeznie a múzeumokban. Adatokat gyűjtött a mongóliai kovácmesterség szerszámaira, s ezeknek központi és nyugati khalkha, ölt és kobdói özbeg elnevezéseit is felgyűjtötte. A Hentej ajmak északi részébe tett gyűjtőútja alkalmával megállapította, hogy az ezen a környéken lakó mongol-hamniganok a többi hamniganoktól eltérően régi tunguz nyelvüket már nem ismerik, viszont egy régies mongol nyelvjárást beszélnek. Ebből a nyelvjárásból mintegy kétszáz szót és néhány érdekes nyelvtani alakot sikerült feljegyeznie, továbbá — a már említett ruházatra és ló tartásra vonatkozó adatokon kívül — a lakásukra vonatkozóan is gyűjtött néprajzi anyagot.

Róna Tas András a mongol, valamint a mongóliai kazah és tuva sátor (jurt) típusaira, szerkezetére, alkatrészeinek készítésére, a sátor berendezésére, felállítására és életére vonatkozóan gyűjtött adatokat, feljegyezte az ezzel kapcsolatos központi és nyugati halha, torgút, dzahcsin, mongol-urjanhaj, dörböt, bajt és darhat, valamint kazah és tuva nyelvi anyagot. Tanulmányozta a nyugat-mongóliai (dörböt és szartúl) nemezkesztést. Vizsgálatokat végzett a Szelenga-völgyi halha nomád földművelésre vonatkozóan, s megfigyeléseket tett a nomád életmód több más jelenségéről is. Néhány adatot gyűjtött a Hövsz göl vidéki lakosság (darhatok, tuvák) vadász kultúrájáról. Fényképeket készített a századfordulón élt Mardzan-serab mongol festőnek az ulánbátori Központi Múzeumban és a Bogdo Gegen palotában őrzött öt festményéről, amelyek bemutatják a korabeli mongol népelet minden megnyilvánulását, és ezekhez a képekhez néprajzi magyarázatokat és terminológiát gyűjtött. Lefényképezte a lamaista *cam* táncszertartásoknak az ulánbátori Vallástörténeti Múzeumban őrzött maszkjait, ezekre vonatkozólag magyarázatokat és tibeti terminusokat jegy-

zett fel, továbbá megszerezte a Gandan kolostor *cam* szertartásának tibeti nyelvű rituáléját. Megfigyeléseket tett a mongol lámák tibeti könyvolvasati nyelvének néhány sajátosságára vonatkozóan is.

Gyűjtéseinken kívül tanulmányutunk eredményének könyvelhetjük el azt is, hogy lényeges előrehaladást tettünk a mai mongol (halha) nyelv gyakorlati elsajátításában, és hogy közvetlen érintkezés alapján is megismerhetjük Mongólia népeinek életét.

6. Nagyszámú régi mongol és tibeti kéziratot és fanyomatot hoztunk magunkkal, amelyeket a Mongol Tudományos és Felsőoktatási Bizottság, a Gandan kolostor könyvtára és Rincsen professzor ajándékozott a Magyar Tudományos Akadémiának. E könyvek között, amelyeket nagyrészt mi magunk válogattunk össze, van egy tibeti—mongol szótár, több tibetiből fordított mongol nyelvű lamaista munka, néhány samanisztikus tartalmu mongol kézirat, egy kínai regény mongol fordításának része, egy két nyelvű mandzsú—mongol szöveg, a tibeti Kandzsur *Yum* szekciójának több teljes kötete, és számos történeti, irodalom- és vallástörténeti szempontból fontos tibeti nyelvű munka.

Az Állami könyvtár értékes könyvanyagából mikrofilm felvételt készítettünk a *Yeke Bodhi mör* c. buddhista vallástörténeti munkának egyik, XVI—XVII. századi kéziratáról, amely elsősorban mongol nyelvtörténeti szempontból értékes forrás, továbbá Longdol láma (*Kloü-rdol bla-ma*) tibeti nyelvű enciklopédikus munkájáról, amely a tibeti irodalmi és vallástörténeti forráskutatás szempontjából érdemel figyelmet.

Az ulánbátori Központi Múzeum az Országos Néprajzi Múzeumtól ajándékba kapott magyar néprajzi anyag vizonzásául mongol néprajzi tárgyakat fog Budapestre eljuttatni. Ennek az anyagnak összeállítását a múzeum igazgatójával megtárgyaltuk.

7. Róna Tas András egyhetes pekingi tartózkodásának az volt a célja, hogy tájékozódjék egy későbbi időpontban megvalósítandó magyar—kínai közös, tibeti nyelvészeti-néprajzi expedíció lehetőségeiről. E célból a pekingi magyar nagykövetség támogatásával megbeszéléseket folytatott a Kínai Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében és Nemzetiségi Nyelvi Intézetében, valamint a Nemzetiségi Tanácsban. Ezek a kínai szervek örömmel fogadták az expedíció gondolatát, s megbeszéléseken szóba került az expedíció néhány tudományos kérdése is. A szervezési és technikai kérdések megtárgyalása a szokásos államközi úton fog meg történni.

A kínai tudományos és politikai szervek részéről nagy érdeklődés nyilvánult meg az iránt, hogy a magyar orientalisztika legfontosabb eredményei Kínában kellően ismertté váljanak. Kívánságukra meg kellene fontolni, hogy az Acta Orientaliához a jövőben kínai rezümét is mellékeljünk.

Moszkvai tartózkodása alatt Róna Tas András megismerkedett a Szovjet Tudományos Akadémia Orientalisztikai Intézetében és Nyelvtudományi Intézetében folyó orientalisztikai, elsősorban mongolisztikai munkálatokkal, és a már Ulánbátorból ismert Szanzsejev professzorral és Mihajlov kandidátuson kívül találkozott T. A. Bertagajevvel a filológiai tudományok doktorával is.

Kara György
U. Köhalmi Katalin
Róna Tas András